

Warszawa, 28.11.2022

prof. IBL PAN dr hab. Monika Rudaś-Grodzka,
Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Magdaleny Marii Falskiej *Marcelina Darowska: Pamiętnik. Edycja krytyczna ze wstępem historycznoliterackim*, napisanej pod kierunkiem prof. UW dr hab. Zofii Rejman-Pietrzykowskiej

Rozprawa doktorska mgr Magdaleny Falskiej jest edycją pamiętnika Marceliny Darowskiej (1827-1911). Mam nadzieję, że ta rzetelna, bardzo interesująca praca naukowa i edytorska przyczyni się do poszerzenia badań nad duchowością kobiet. W ramach historii kobiet i studiów autobiograficznych w ostatnich latach powstało dużo prac, ukazujących rolę kobiet w życiu publicznym i prywatnym w wieku XIX, jednakże życie i twórczość religijnych przywódczyń i mistyczek wymagają wzmożonych badań w polskim literaturoznawstwie.

Dysertacja została opatrzona rozbudowanym wstępem historycznoliterackim oraz zasadami edycji krytycznej, przypisami i komentarzami. W aneksie, umieszczonym za bibliografią, Autorka zaprezentowała swoją dokumentację fotograficzną, m.in.: okładkę i dwie pierwsze strony rękopisu *Pamiętnika*, wizerunki Darowskiej na obrazach i zdjęciach (w tym na zdjęciach rodzinnych), relikwie wydobyte z jej trumny, klasztor niepokalanek w Szymanowie, niektóre klasztorne wnętrza. Praca jest skomponowana w sposób uporządkowany i przejrzysty. Przybliży koleje życia osobistego, pedagogicznego, klasztornego i mistycznego s. Marceliny z Kotowiczów Darowskiej, założycielki i przełożonej niepokalanek (Zgromadzenia Sióstr Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny) oraz działalność edukacyjną organizatorki szkół niepokalańskich na terenach polskich w drugiej połowie XIX wieku.

W rozdziale pierwszym mgr Falska przedstawiła biografię Marceliny Darowskiej i zarysowała rozległy kontekst historyczny, kulturowy, społeczny. Rozdział ten składa się z dwóch części: „próby biograficznej” i omówienia spuścizny literackiej Darowskiej. W poprzedzającym je wstępie Autorka przedstawiła swoją drogę do wyboru tematu rozprawy – starając się o stopień nauczycielki kontraktowej w szkole w Szymanowie, przeczytała pisma Marceliny Darowskiej, zbeletryzowane biografie oraz inne prace o działalność matki

przełożonej i niepokalanek. Pani Falska wymienia tutaj publikacje popularne i naukowe (książki i artykuły) związane z postacią Darowskiej, skoncentrowane głównie na jej pedagogice i mistyce. Przypomina o głównym źródle – 143 tomach zawierających listy, notatki, rekolekcje Darowskiej (rękopisy zostały przepisane i zebrane w tomach). Tylko część z nich ukazała się drukiem. Wszystkie materiały (rękopisy, druki, zdjęcia, plany, mapy, przeżrocza, pamiątki po założycielce, obiekty muzealne), posegregowane i opatrzone sygnaturami (Pani Falska opisała schemat uporządkowania), znajdują się w zakonnym archiwum w domu generalnym w Szymanowie, w części klauzurowej, są udostępniane i omawiane przez siostrę archiwistkę (oprócz niej jeszcze tylko matka generalna ma nieograniczony dostęp do archiwum). Doktorantka przeprowadziła także kwerendy w innych archiwach klasztornych, w Warszawie, Krakowie, Nowym Sączu. Ostatecznie przedmiotem pracy mgr Falskiej stał się *Pamiętnik Darowskiej* – edycja osobistego dokumentu i biografia zakonnicy.

W części biograficznej pierwszego rozdziału znajdziemy szczegółowy opis życia Marceliny Darowskiej, zrekonstruowany na podstawie osobistych dokumentów: autobiografii, korespondencji, *Pamiętnika*, *Testamentu*, mistycznych *Kartek* i innych zakonnych zapisów, a także pomniejszych pism pedagogicznych i dydaktycznych oraz wspomnień sióstr i wychowanek.

W kolejnej części Doktorantka charakteryzuje język mistyczny Marceliny Darowskiej, dominujący w jej pismach, również w *Pamiętniku*. Wymienia również lektury religijne i mistyczne, które czytała i przywoływała Darowska, wśród pism m.in. św. Katarzyny z Sieny, św. Augustyny, Anieli z Foligno były też *Ćwiczenia duchowe* Loyoli, *Twierdza wewnętrzna* św. Teresy Wielkiej i *Kartki z życia modlitwy* Cecylii Działyńskiej. Autorka analizuje także fragmenty *Kartek* Darowskiej i jej listów oraz *Pamiętnika*, opierając się w tych badaniach głównie na pracach Marka Chmielewskiego. Dokładnie omawia rodzaje wizji Darowskiej i jej umiejętność czytania w duszach, czyli rozpoznawanie myśli i intencji (również siły bądź słabości powołania postulantek). Następnie Autorka opisuje relacje Darowskiej ze zmartwychwstańcami (Kajsiewiczem i Semenenką) oraz dzieje powstania Zgromadzenia Zmartwychwstania Pana Naszego Jezusa Chrystusa w Paryżu (1836), które później powołało kilka siostrzanych zakonów żeńskich, oprócz niepokalanek także zmartwychwstanki, nazaretanki, felicjanki czy bazylianeki. Przypomina też o ewolucji i dążeniu do samodzielności Darowskiej i jej zgromadzenia oraz rozdźwięku i konfliktach z Semenenką, (a potem jego następcą o. Walerianem Przewłockim), które nasiliły się po śmierci Kajsiewicza. W kolejnej

części Doktorantka charakteryzuje działalność pedagogiczną Marceliny Darowskiej, przywołując m.in. wspomnienia wychowanek oraz tworzy rys historyczny dotyczący szkolnictwa prowadzonego przez duchowieństwo i zakony w drugiej połowie XIX wieku. Omawia funkcjonowanie kilku placówek szkolnych (z internatami) założonych przez niepokalanki. Wymienia cztery zasady dydaktyczno-wychowawcze Marceliny Darowskiej, według których realizowano program kształcenia i wychowania, łączący naukę patriotyzmu z ideami chrześcijańskimi. W dalszej kolejności charakteryzuje Marcelinę Darowską jako matkę i jej relacje z córką Karoliną, przywołując zachowaną korespondencję między nimi, listy wymieniane z wnukami, a także listy do zakonnicek, wspomnienia sióstr i *Pamiętnik*. Opisuje konflikt między Karoliną i Darowską po decyzji córki Lili o wstąpieniu do zakonu niepokalanek, i o zerwaniu przez Karolinę kontaktu z matką na dwanaście lat.

W rozdziale drugim Autorka koncentruje się na dużej spuściźnie literackiej i pedagogicznej Marceliny Darowskiej, z której wydano niewiele lub wybrane fragmenty. W całości został opublikowany m.in. *Testament*, ale bez opracowania krytycznego. W 2008 roku siostry przygotowały zbiór zawierający: *Autobiografię*, *Notatkę Nicejską*, *Dzienniczek z ostatniej choroby Matki Marceliny Darowskiej (15 listopada 1910 – 5 stycznia 1911)*. Został opracowany na podstawie rękopisów Darowskiej, z uproszczoną pisownią, jak wskazuje Doktorantka. Dokumenty Darowskiej, opisywane przez Panią Falską, zostały podzielone ze względu na tematykę: dokumenty osobiste (autobiografia, doprowadzona do 1854 roku, i *Testament*), z wyłączeniem *Pamiętnika*, analizowanego osobno przez Doktorantkę, pisma o zgromadzeniu, korespondencja, pisma mistyczne (*Kartki*), pisma dydaktyczne i moralne, pisma pedagogiczne, dokumenty zgromadzenia. Osobne omówienie zostało poświęcone *Pamiętnikowi*, jego klasyfikacji, definicji i charakterystyce na historycznoliterackim tle piśmiennictwa autobiograficznego kobiet, co stanowi szczegółowe wprowadzenie do odbioru dzieła Darowskiej edytowanego przez Autorkę. W następnej części koncentruje się ona na zapiskach duchowych, określając je „nowym gatunkiem intymistyki” czy podgatunkiem intymistyki: „Zapiski duchowe przybierają [...] formę incydentalną, równoległą do życia autora, są datowanym śladem jego doświadczeń wewnętrznych – psychicznych oraz duchowych – mistycznych”. Na takich zapiskach duszy skupia uwagę mgr Falska. Wymienia także zapiski prowadzone w zbliżonym czasie przez inne zakonnice, założycielki zgromadzeń (na polecenie spowiedników), m.in. albertynkę Bernardynę Marię Jabłońską, dominikankę Kolumbę Białecką, felicjankę Marię Angelę Truszkowską, klaweriankę Marię Teresę Ledóchowską, nazaretankę Franciszkę Siedliska, zmartwychwstankę Celinę Borzęcką.

Rękopis Marceliny Darowskiej nie miał tytułu, został on nadany później i nie odpowiada formie zapisków, które są dziennikiem, w którym opisy duchowych doświadczeń i stanów mistycznych splatają się z problematyką rodzinną i zgromadzeniową oraz wzmiankami historycznymi. Dwudzielne, nieregularne, lecz chronologiczne zapisy obejmują lata 1870-1874 i 1890-1909. Zdaniem Doktorantki o intymności dziennika świadczy prowadzenie go w swobodnym, subiektywnym, często emocjonalnym i rwanym stylu, w pierwszej osobie liczby pojedynczej, a także fakt, że notatki zawierają opisy głębokich przeżyć mistycznych, przybierających nieraz formę rozmowy z Bogiem. W dzienniku pojawiają się informacje o słabości spowodowanej wizjami, chorobach, załamaniach nerwowych, starości.

Doktorantka przypomina, że *Pamiętnik* Marceliny Darowskiej nie był dotychczas wydawany ani opracowywany, jedynie jego fragmenty były przytaczane pracach naukowych czy popularnonaukowych. Rozdział trzeci dysertacji doktorskiej jest krytyczną edycją tego dzieła Darowskiej. Poprzedzają go przyjęte przez Autorkę zasady modernizacji tekstu.

W tej części recenzji chciałabym przejść do kilku pytań i uwag, które nasunęły mi się po przeczytaniu rozprawy doktorskiej mgr Magdaleny Falskiej. Istnieją maszynopisy *Pamiętnika* spisane przez siostry zakonne. Czy Pani Falska porównała maszynopisy z rękopisem? W pracy doktorskiej powinny być odnotowane ważne publikacje dotyczące duchowości i mistycyzmu kobiet, jak np. A. Hollywood, *Sensible Ecstasy. Mysticism, Sexual Difference and the Demands of History*, The University Chicago Press 2002, *Christian Mysticism*, ed. A. Hollywood, P. Z. Beckaman, Cambridge 2012, B. McGinn, *The Presence of God: A History of Western Christian Mysticism*; *The Wiley-Blackwell Companion to Christian Mysticism*, ed. J.A. Lamm, Blackwell 2013, czy liczne książki i artykuły C.W. Bynum. Na gruncie polskim dostępne są też publikacje Julii Lewandowskiej, znawczyni duchowości i mistyki kobiecej. Należy żałować, że Autorka nie odważyła się zestawić *Pamiętnik* Darowskiej z innymi dziełami autobiograficznymi/mistycznymi kobiet (Polek i mistyczek zachodnich jak chociażby Anna Katarzyna Emmerich). Zachęcam do sięgnięcia przez Autorkę do polskich publikacji z historii – przed XIX wiekiem, m.in. (niewspomniane w dysertacji): Małgorzata Borkowka, *Życie codzienne polskich klasztorów żeńskich w XVII-XVIII wieku* (i inne książki tej autorki np.: opowieść biograficzna o benedyktynie Magdalenie Mortęskiej i wyd. krytyczne jej *Nauk rozmowy*), Jerzy Strzelczyk, *Pióro w wątłych dłoniach. O twórczości kobiet w dawnych wiekach* (t. 1-3), *Sanctimoniales. Zakony żeńskie w Polsce i Europie Środkowej (do przelomu XVIII i XIX wieku)*, red. A. Radziwiński, D. Karczewski, Z.

Zyglewski, 2010. Wiek XIX to czas wielkiego odrodzenia życia zakonnego, szczególnie wzrost liczby nowo powstających zakonów żeńskich. Takie tło historyczne i religijne powinno być uwzględnione w pracy mgr Falskiej. Warto sprawdzić bibliografię przy haśle „niepokalanki”, w: R. Żmuda, *Materiały do bibliografii publikacji o zakonach i zgromadzeniach zakonnych w Polsce w latach 1945-2000...*, t. 2, Łódź 2011 (wersja elektroniczna). Ukazał się artykuł nt. dzienniczka Faustyny: P. Kubikowskie, „*Dosyć nie umiem pisać*”. *Dzienniczek Faustyny Kowalskiej jako wydarzenie piśmienne i tekstowe*, „Teksty Drugie” 2015/4. Pani Falska pominęła ważne dla jej pracy numery tematyczne „Tekstów Drugich”: *Autobiografie* 2018/6, *Biografie* 2019/1, *Convention and Revolution* 2020/1. Brak zagranicznych pozycji (poza P. Lejeuenem) dotyczących dokumentu osobistego kobiet. W związku z tym niewiele jest współczesnej terminologii, używanej w badaniach nad dokumentami osobistymi kobiet (np. *life writing*, czyli życiopisanie, relacje władzy i in.). Warto przywołać badania historyczne o profilu socjologicznym i/lub kulturowym (np. M. Jewdokimow, *Klasztor w perspektywie socjologicznej: w poszukiwaniu nowego ujęcia*, 2017; *Przestrzeń klasztoru. Przestrzeń kultury. Piśmiennictwo, książka, edukacja*, red. J. Pietrzak-Thebault, Ł. Cybulski, 2017), co wydaje się akurat ważne, gdyż mgr Falska skupia się też na formach adaptacji i integracji klasztoru ze środowiskiem zewnętrznym (pedagogika, lokalność). Dwa pierwsze rozdziały pracy mają miejscami charakter apolegetyczny, co nie powinno mieć miejsca w dysertacji doktorskiej. Socjologiczna praca Jewokimowa postuluje wychodzenie poza „zakonocentryczność”, zawiera też wiele dystynkcji pojęciowych i pożytecznych terminów. Autorka może pomyśleć o stworzeniu słowniczka terminologii mistycznej, co ułatwi odbiór jej pracy, szczególnie przez niespecjalistów. Można też zastanowić się nad ujednoczeniem nazewnictwa – dotyczy nazw żeńskich. Darowska to nie mistyk, ale mistyczka. Kwestia dotyczy również innych nazw żeńskich tworzonych od męskich. W pracy warto uzupełnić przypis dotyczący strajku dzieci we Wrześni, s. 198 (*Pamiętnik*): „Kraj nasz przechodzi przez niesłychane, bezrozumne i bezwzględne prześladowania w religii i narodowości w poznańskim, począwszy od dzieci, które różgami ćwiczone i więzione, za mowę i książki polskie”. Szkoda, że Pani Falska nie porównała pedagogiki niepokalańskiej z innymi zakonnymi systemami (programami) wychowawczymi i kształceniowymi. Zob. np.: artykuł s. M. Loyola Opiela, *Wkład polskich zgromadzeń zakonnych w XIX wieku w rozwój podstaw i praktyki rodzimej edukacji* (tu o zgromadzeniach inspirowanych i powstałych we współpracy ze zmarłychwstańcami) i in. Praca wiele zyskałaby, gdyby doktorantka naszkicowała tło porównawcze z nauczaniem nieprywatnym.

Wiek XIX, szczególnie jego druga połowa, to okres wielu zasadniczych zmian i rozkwitu idei „nowego wychowania” w pedagogice, a także początki emancypacji kobiet i dzieci.

Jednak moje uwagi nie wpływają na dobrą ocenę pracy Doktorantki. Świadczą raczej o tym, że należy bezustannie stawiać kolejne pytania badawcze i poszukiwać ścieżek interpretacyjnych w obrębie osobistych dokumentów kobiet i pogranicznych tematów. Stwierdzam, że dysertacja doktorka mgr Magdaleny Falskiej zatytułowana *Marcelina Darowska: Pamiętnik. Edycja krytyczna ze wstępem historycznoliterackim* spełnia wszystkie wymagania ustawowe stawiane pracom doktorskim i wnioskuję o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Monika Fulus-Godska